

МЕТА, ПЕРЕШКОДИ І НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ АКТИВІСТІВ ТА АКТИВІСТОК ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНСЬКИХ МІСТ

Статтю присвячено досвіду активістів та активісток пам'яткоохоронного руху. Концептуалізовано поняття пам'яткоохоронного руху; визначено мету, принципи та напрями діяльності активістів(-ок) пам'яткоохоронного руху, а також перешкоди на їхньому шляху. Діяльність активістів(-ок) класифіковано за впливом (згори-вниз або знизу-вгору), за типом історичних пам'яток, які активістські групи прагнуть захистити (класичну архітектуру, модерну (радянську) або малі архітектурні форми), за територіальним масштабом (локальним, місцевим та регіональним) і за активностями в межах своєї діяльності (культурно-мистецькі, політичні, медійно-просвітницькі, робота з громадою та ін.). Виокремлено такі перешкоди діяльності, як фрагментація, реактивність, пришивидишена інституціоналізація низових ініціатив та кооптація. Водночас активісти(-ки) руху визнають свою впливовість через створення публічного резонансу, наявність широкої бази підтримки пасивних союзників, наявність інституційного досвіду в активізмі, а також через злагоду внутрішню організаційну діяльність.

Ключові слова: місто, пострадянський простір, суспільний рух, активізм, охорона історичних пам'яток.

Вступ

Збереження історичної спадщини є доволі гострим питанням міських соціальних рухів України. Занепокоєння викликає занедбаний стан історичної спадщини, передовсім матеріальних архітектурних об'єктів, адже офіційно зареєстрована кількість об'єктів історичної спадщини стрімко падає. Якщо ще декілька десятиліть тому в Києві було 12 тисяч історичних пам'яток, то сьогодні під охороною закону перебувають лише 3566 об'єктів (Булаш, 2020). Ця тенденція є актуальною не лише для Києва. Наприклад, у Харкові на сьогодні близько трьох тисяч історичних будівель потребують реставрації (Історична правда, 2017), тобто вже перебувають у занедбаному стані та під загрозою знищення.

Такі статистичні тенденції викликають обурення в частини місцевих жителів та, ймовірно, сприяють появі мобілізаційних настроїв. Згідно з опитуванням Групи Рейтинг у 2020 році, частка киян, яких хвилював занедбаний стан історичних пам'яток міста, становила 13 %, а проблема незаконних забудов потрапила у топ-5 зі значенням 31 % (Рейтинг, 2020)¹. Попри те,

що незаконні забудови не завжди передбачають будівництво в історичному середовищі, все ж у досвіді поводження з історичними пам'ятками трапляються ситуації, коли на місці історичного об'єкта зводять споруду, яка не відповідає нормам будівництва.

Актуальність обраної теми зумовлюється наявністю конфліктних ситуацій між активіст(к)ами, державними інституціями та приватними особами щодо майбутнього історичних об'єктів у містах. Попри активність пам'яткоохоронних рухів, їхня роль у пам'яткоохоронних процесах ще не є достатньо вивченою, особливо це стосується ролі активістів та активісток руху поза межами Києва. Фокус дослідження зосереджено на досвіді активістів(-ок) пам'яткоохоронного руху, які прагнуть збереження окремих історичних пам'яток під загрозою знищення або виступають проти руйнування історичного середовища загалом. У цій статті концептуалізовано поняття пам'яткоохоронного руху; визначено мету, принципи та напрями діяльності активістів(-ок) пам'яткоохоронного руху, а також перешкоди на їхньому шляху.

¹ Варто також зазначити, що увага громадськості до проблем історичної спадщини поступово спадає. У 2013 році, за результатами опитувань фонду «Демократичні ініціативи» імені Льва Кучеріва, проблему руйнації історичного обличчя

Києва вказали однією з найважливіших аж 36 % киян (Демократичні ініціативи, 2013). Спад обурення можна інтерпретувати по-різному, проте одним із можливих пояснень є зневіра в досягненні успіху та можливості зберегти бажаний образ історичного середовища.

Міські рухи у суспільно-політичних науках

Появу міських рухів, особливо в західній думці, пов'язують з концепцією *нових соціальних рухів*, яка позначає собою значні трансформації в характері соціальних рухів у другій половині ХХ ст., що змістили свій фокус з матеріалістичних конфліктів на конфлікти культурного відтворення та соціальної інтеграції (Habermas, 1981). Нові соціальні рухи – це парадигма, яка бере до уваги одночасно і мікро-, і макропроцеси, де мікрорівень концентрується на питаннях колективної ідентичності та індивідуальної поведінки, а макрорівень розглядає економічну структуру та їх роль у культурі. Поява нових соціальних рухів асоціюється з переходом до постіндустріального та постматеріального періоду, а також характеризується використанням підривних тактик, драматичними формами демонстрацій, саморефлексивним характером, ідейним світоглядом та фокусом на своїй ідентичності (Pichardo, 1997). Тому міські пам'яткоохоронні рухи можуть розумітися як частина нових соціальних рухів, адже мають значні спільні риси.

За визначенням Ганса Пруйта (Pruijt, 2007), міські рухи можна розуміти як «соціальні рухи, за допомогою яких громадяни намагаються досягти певного контролю над своїм міським середовищем». Міські рухи є доволі схожими за своєю структурою на інші соціальні рухи, проте характеризуються діями, притаманними виключно міським рухам (наприклад, сквотінг, орендний страйк). Окрім цього, в суспільних науках існує плутанина щодо того, чи міські рухи є інструментальними чи ідентичнісними структурами, тобто чи використовуються як засоби для досягнення соціальних змін, чи є самодостатніми рухами. Імовірним поясненням цієї плутанини є те, що міста постають одночасно і як арена для соціальної мобілізації, і як окремий суб'єкт, заради якого мобілізація відбувається (Domaradzka, 2018).

Одним із перших міських соціологів, хто переосмислив процеси діяльності міських рухів у соціологічному ключі, був Мануель Кастельс (Castells, 1983). Він визначає міський рух як мобілізацію, яка орієнтована на місто та покликана здійснити структурні соціальні зміни і сформувавши нові значення. За таким визначенням, міські рухи мають три завдання: 1) задоволення потреб колективного споживання шляхом декомодифікації міського простору та орієнтації на споживчу цінність; 2) зміцнення культурної ідентичності; 3) сприяння локальному

самоврядуванню та автономії локальних громад. За такою логікою міські рухи за збереження історичної спадщини цілком відповідають поставленим завданням руху, адже часто протистоять надмірній комерціалізації, виступають за збереження ідентичності міста та за своє право бути представленими на рівні міської політики (Pruijt, 2007; Domaradzka, 2018; Harvey, 1973).

Теоретична позиція Кастельса щодо бачення закономірностей діяльності міських рухів згодом доповнювалася критичними судженнями. Передовсім критика була спрямована на недостатню увагу до контекстуальних умов. Наприклад, Кріс Пікванс наголошував на тому, що успіх мобілізації міських рухів значною мірою визначає п'ять контекстуальних особливостей: «це умови урбанізації, дії держави, політичний контекст, розвиток середнього класу та загальні економічні та соціальні умови». Отже, його доповнення має слугувати розробленню субмоделі, що визначатиме успішність міського руху (Pickvance, 1985). Утім, навіть ця теорія потребує доопрацювання, щоб контекстуальні критерії успішності можна було операціоналізувати.

Окрім цього, Пікванс визначив типи міських рухів, серед яких рухи за появу житлових та міських послуг; за доступ до житла та міських послуг (переважно стосується питань фінансового доступу, якості наданих міських послуг, а також права на отримання житла; відрізняється від першого типу тим, що на них впливають різні контекстні умови); рухи щодо контролю та управління щодо житлово-комунальних послуг чи політичних інститутів (за право брати участь у процесах містобудування та самоврядування); рухи за охорону або проти фізичних загроз житловому об'єкту чи цілому району, проти оновлення міського простору чи комерційного перепланування. Територіальні соціальні конфлікти можуть виникати на базі антикапіталістичних мотивів, якщо загроза йде від забудовника. Проте також зазначається, що мобілізація такого типу міського руху може відбуватися через бажання зберегти статус-кво (Pickvance, 1985). Останній тип міського руху перегукується з пам'яткоохоронними рухами, адже вони виступають проти оновлення частини міського середовища, а також за деяких умов і проти комерціалізації.

Для розуміння діяльності міських рухів важливо розглядати не лише їх типологію, а й хронологічні зміни. Упродовж історичних періодів міські рухи також зазнавали значних трансформацій, що виявлялося у зміні фокусу діяльності та тактик. Зокрема, рухи 60-х років фокусувалися передусім на проблемах зонування міст,

субурбанізації та оновлення міського середовища, де центральним питанням було колективне споживання. Проте вже у 80-х і надалі відбувається значний зсув через розширення неоліберальної парадигми, а радикальність міських рухів стрімко падає (Pickvance, 1985). У цей період міські рухи побудували більш кооперативну модель взаємовідносин із міською владою, замість попередньої антагоністичної, а свої зусилля спрямували на боротьбу з джентрифікацією та надмірною фінансialізацією міст (Mayer, 2013).

Хоча такі історичні огляди передусім беруть до уваги західний досвід, вони є важливими також для розуміння міських рухів в інших суспільствах, адже роблять акцент на значущості глобальних економічних перетворень для міських рухів та їх пов'язаності між собою. Тому, розглядаючи міські рухи, потрібно звертатися до аналізу економічних процесів у суспільстві та фокусуватися на ймовірній наявності класових конфліктів між учасниками та опозицією.

Діяльність міського руху за збереження історичних пам'яток

Міські соціальні рухи є різноманітними за своїм фокусом та організаційною структурою, і окремим їх різновидом є рух за збереження історичних пам'яток. У літературі вживають декілька термінів, що концептуально позначають це поняття: групи із захисту історичної спадщини (*heritage protection groups*), групи зі збереження історичної спадщини (*heritage conservation groups*) та ін. Основною метою руху за збереження історичних пам'яток є збереження якомога більшої кількості історичних об'єктів у місті задля відтворення історичної достовірності образу міста (Milligan, 2007).

Вивчення руху за збереження історичної спадщини відбувається на перетині дисциплін, тому значна увага приділяється не лише ролі активістів(-ок) у збереженні історичних пам'яток, але й конструюванню феномену історичності та колективної пам'яті. Вартим уваги в межах цієї теми є й те, що рух за збереження історичних пам'яток охоплює не лише міських активістів(-ок), а й професійних діячів: реставраторів, істориків, архітекторів, мистецтвознавців та інших експертів, що інтерпретують значущість історичних об'єктів. Їх позначають як «символічних банкірів», адже вони несуть відповідальність у своїй діяльності за конструювання та реконструювання значень щодо історичних об'єктів (Barthel, 1996). Цілком імовірно, що до групи «символічних банкірів»

можна також зараховувати активістів(-ок), адже вони хоч і не володіють експертністю, але своєю діяльністю транслують ширшому суспільству значущість тих чи інших історичних об'єктів.

Як активіст(к)и, так і експерт(к)и розглядають декілька способів збереження історичної спадщини. Існує декілька сценаріїв захисту історичних пам'яток: збереження, реставрація, консервація, відновлення, адаптивне повторне використання, реконструкція та реплікація (Barthel, 1996). Найбажанішим для активістів(-ок) руху є збереження автентичного (або інтегрованого) об'єкта в міському просторі, адже такий спосіб наближує містян до минулого та дає змогу відчувати історію, перебуваючи в міському просторі. Ті об'єкти, які в очах активістів(-ок) та експертів(-ок) є вартими збереження, репрезентують культурні аспекти суспільства чи конкретний часовий період (Tunbridge, 1984). Проте автентичність об'єкта є радше соціально сконструйованим параметром через спільний набір вірувань, ніж об'єктивною оцінкою (Milligan, 2007). Інші дослідження також підтверджують активну роль громадян у визначенні історичності об'єкта, стверджуючи, що міська спадщина отримує своє визнання через взаємодію із жителями, які несуть відповідальність за долю таких об'єктів (Ripp & Rodwell, 2016).

Тому існують різноманітні стратегії, покликані довести автентичність історичної будівлі:

1) акцент на понятті історичної тканини міста – окремі елементи міста нерозривно пов'язані між собою, тому об'єкти потребують збереження якомога більшої кількості міської тканини, адже будівлі не можуть сприйматися без фізичного контексту навколо них;

2) використання критеріїв інституційних організацій, які встановлюють значущість історичних об'єктів, – на локальному чи національному рівні існують організації, які затверджують параметри, відповідаючи яким об'єкт може вважатися історичним;

3) збільшення кількості контекстів для виправдання збереження цілих нових категорій будівель;

4) посилення на різноманітні історично значущі події чи події, які були певним чином пов'язані з об'єктом;

5) акцентування уваги на місця «соціальної історії» – тактика, притаманна представникам культурних меншин, які прагнуть зберегти ті об'єкти, що є важливими для їхньої історії, і таким чином підсилити формування колективної пам'яті групи.

Беручи до уваги наявність різних стратегій, можна також стверджувати, що не лише активіст(к)и мають різні підходи щодо свого впливу на майбутнє історичних об'єктів. Окреме місто може по-різному взаємодіяти зі своєю історичною спадщиною. Зокрема, як зазначає Є. Сарапіна, найпоширенішими підходами взаємодії з історичними об'єктами для українських міст є історична спадщина як символічний капітал, політичне омузеювання та історична спадщина як непомітна буденність.

Історична спадщина як символічний капітал

Історичні об'єкти за такого способу взаємодії з минулим розцінюються як потенційна туристична принада. Як наслідок, історичні об'єкти визнаються не лише як унікальні чи естетичні атрибути міського простору, але і як символічний капітал, що дає змогу через туризм розвивати економіку міста.

Політичне омузеювання

Цей підхід штучно відтворює минуле, яке вже було втраченим для місцевості. Ця псевдоісторизація є політизованим підходом, адже відновлює історичні матеріальні об'єкти, щоб пов'язати минулі події, які вважаються вартими репрезентації, із сьогоденням.

Історична спадщина як непомітна буденність

Цей тип взаємодії фактично не враховує активних дій стосовно історичних об'єктів. Незважаючи на можливу історичну значущість пам'яток, така спадщина не є символічним капіталом міста і використовується лише за функціональними потребами міста (Сарапіна, 2013а).

Щоб продемонструвати у своїх роботах відмінність сприйняття історичної спадщини між містянами та владою, Є. Сарапіна також вводить поняття *вернакулярності* на противагу формальному поняттю історичних пам'яток. Вернакулярне середовище є гнучкішим від формально закріплених реєстрів історичних пам'яток, адже змінюється через «трансформацію уявлень жителів про «автентичний» образ свого міста». Вернакулярність позначає не лише архітектурно досконалі будівлі, але й значно більшу кількість об'єктів минулого, яка формує тканину міста та є одним із способів самоідентифікації жителів міста зі своїм середовищем та спільнотою (Сарапіна, 2013б). Тому дихотомія «історичного» та «вернакулярного» є важливою для розуміння різних позицій активних жителів міста та владних структур, адже така відмінність показує причини появи конфлікту щодо бачення історичності, на основі чого й можуть виникати рухи за збереження історичної спадщини в містах.

Діяльність руху за збереження історичної спадщини в українських містах

Для дослідження ролі активістів(-ок) у збереженні історичної спадщини в українських містах було обрано метод напівструктурованих інтерв'ю. Доцільність вибору методу пояснюється необхідністю зрозуміти напрями діяльності та перешкоди активістів(-ок), а також зрозуміти його/її міський контекст. Окрім цього, метод напівструктурованих інтерв'ю дає змогу побачити емоційні переживання респондента(-ки) та створити умови для чесної розмови. Також напівструктуровані інтерв'ю є ефективнішим методом на противагу фокус-груповій дискусії в межах цього дослідження, адже домовитися про індивідуальне інтерв'ю більш реально, ніж зібрати декількох респондентів(-ок), які можуть бути з інших міст, в одному місці, в один час (Богдан, 2015, с. 94). Утім, цей метод має свої обмеження: результати, отримані з інтерв'ю, не можуть бути генералізованими на всю генеральну сукупність – у цьому випадку українських активістів(-ок) руху за збереження історичних пам'яток у містах.

Всього під час польового етапу було проведено 11 напівструктурованих інтерв'ю в період з 16 березня по 20 квітня 2021 року. Відбір респондентів(-ок) здійснювався методом максимальної варіації, що передбачав залучення респондентів(-ок) з якомога різноманітнішим досвідом. Формальними критеріями відбору до участі в інтерв'ю був факт належності людини до руху за збереження історичних пам'яток в українських містах та наявність досвіду, набутого в межах цього руху. Окрім цього, задля забезпечення варіативності відповідей було також враховано такі чинники: місто респондента(-ки), належність до організації (з поділом на громадську організацію та низову ініціативу) і форму діяльності організації.

Під час самих інтерв'ю респондентів(-ок) було поінформовано щодо конфіденційності наданої ними інформації, теми та мети дослідження. Кожен респондент та кожна респондентка дали згоду на проведення інтерв'ю, запис розмови та подальше використання інформації. Інтерв'ю тривало від 30 хвилин до півтори години.

Подальшим етапом дослідження було кодування отриманих даних у таблиці. Враховуючи запитання в гайді, а також напрацювання з теоретичної частини дослідження, було виведено перелік тем та кодів. Наповнення дедуктивно визначених категорій відповідями респондентів(-ок) дало змогу побачити закономірності та основні відмінності між респондент(к)ами. Аналіз інтерв'ю базується на інтерпретативному

підході та не ставить за мету робити узагальнені висновки та порівнювати досвід респондентів(-ок) із різних міст між собою.

Напрями діяльності

Міські рухи за збереження історичних пам'яток у містах можуть бути неоднорідними за своїми контекстуальними ознаками, а також відрізнятися через різноманітні напрями діяльності. Для того щоб охарактеризувати напрями діяльності пам'яткоохоронних рухів в українських містах, їх умовно можна класифікувати за декількома критеріями. Насамперед, можна розглянути те, які стратегії впливу активіст(к)и вибирають для досягнення своєї мети. Загалом розрізняють дві паралельні стратегії діяльності суспільних рухів: знизу-вгору та згори-вниз. Перша передбачає тиск на владні інституції, які несуть пряму відповідальність за розв'язання актуалізованих рухом проблем, а друга стратегія ставить за мету мобілізацію ширшого населення задля формування чи трансформації громадської думки навколо висвітленої проблеми. У контексті діяльності пам'яткоохоронних рухів також можна знайти відтворення вказаних стратегій. Частина активістів(-ок) заявляла, що основним напрямом роботи їхньої організації або низової ініціативи є формування громадської думки щодо важливості збереження історичних об'єктів як суспільної цінності. Свою мотивацію обрати саме таку тактику респондент(к)и пояснювали тим, що тиск на владні інституції – органи місцевої влади або державні органи – є неефективною діяльністю, а формування громадської думки створює умови широкої підтримки населення й тому полегшує досягнення мети руху. Активіст(к)и ж, які обрали стратегію діяти згори-вниз, пояснюють свої прагнення через пришвидшені тенденції до руйнування історичної спадщини у місті, тому ефективніше безпосередньо звернутися до тих, хто відповідає за вигляд міського простору.

«Я зараз розумію, що наш рух був використаний як інформаційний фон для прийняття такого рішення (про реставрацію. – Ред.), і, так би мовити, підготували громадську думку» (Респондент № 1, м. Одеса).

«Основний наш метод – ми зараз переходимо до шантажу. Тобто ми приходимо до влади. – Ред.) і кажемо: “Ось у вас тут світильник, якщо з ним щось станеться – ми влаштуємо скандал”» (Респондент № 2, м. Київ).

Окрім цього, напрями діяльності активістів(-ок) руху за збереження історичних пам'яток можна класифікувати за тим, які саме історичні пам'ятки вони прагнуть захистити. Деякі групи активістів(-ок) об'єднуються за цим критерієм та займаються захистом лише конкретного типу історичних пам'яток, інша частина ініціатив є більш гнучкими та може реагувати на захист різноманітних видів та форм історичних пам'яток у своєму місті. За результатами проведених інтерв'ю можна класифікувати активістські групи так:

1) Активіст(к)и, що зберігають класичну, дореволюційну архітектуру міста, – зосереджують фокус своєї діяльності на захисті класичних споруд та інших елементів міського простору. На думку респондентів(-ок), така архітектура краще сприймається ширшим населенням, є більш зрозумілою та естетично привабливою. Проте поступова руйнація таких класичних споруд вимагає реставраційного втручання та актуалізує питання щодо подальшої долі будинків, тому й такі історичні пам'ятки потребують захисту.

«Це певний романтичний період, людям подобається ліпнина, фрагменти барельєфу, це все у людях викликає симпатію. Це як дівчина у весільному вбранні» (Респондент № 5, м. Київ).

2) Активіст(к)и, що зберігають модерну (радянську) архітектуру міста, – спрямовують свою діяльність на захист історичних пам'яток, зведених за часів Радянського Союзу, конкретно стиль бруталізму, конструктивізму, сталінського ампіру. Активіст(к)и зазначають, що таку архітектуру міста ще важче захистити, ніж класичну, адже вона має менше підтримки у ширшого населення, є менш естетично привабливою, неенергоєфективною та нерентабельною для її власників. До того ж модерна архітектура наштовхується на спротив через її причетність до радянського періоду, що знецінює її в очах громадськості, адже є спадком, який не підтримується більшістю населення. Через це активіст(к)и вказують на активну критику українськими націоналістичними групами, які дорікають їм за прихильність до радянського режиму.

«Було дуже багато людей, які були проти, які казали, що це спадок Радянського Союзу. Що це будувалося росіянами на українській території. Але дуже багато проектувалося і будувалося українцями» (Респондент № 5, м. Київ).

«Нас багато критикують українські націоналісти за те, що радянське. Але, насправді, це не було то радянське, то сталінське. Це була та хвиля, коли влада недогледіла це. Пустила на самоплив. І культура та архітектура за цей період виростили. А коли влада зрозуміла, що виростила покоління вільних людей, тоді почалась вся ця радянщина» (Респондент № 3, м. Харків).

3) Активіст(к)и, що зберігають малі архітектурні форми міст, – займаються захистом та відновленням допоміжних історичних об'єктів та художньо-декоративних елементів, які доповнюють архітектурний ансамбль міста (Вечерський, 2020). До малих архітектурних форм належать історичні ліхтарі, вікна, двері, скульптури, фонтани, брами, могили тощо. Захист малих архітектурних форм активіст(к)ами передбачає реставраційні роботи цих об'єктів, включно з публічним збором коштів, необхідних для реставрації. Бажання діяти в цьому напрямі обґрунтовується важливістю зберегти не лише будівлі, поєднання яких формує історичний простір, але й ті елементи, які доповнюють та культурно збагачують його. До того ж мотивація такого напрямку діяльності може бути зумовлена щодо перших двох груп більш легко досяжними результатами: реставрація чи відновлення малих архітектурних форм є менш фінансово обтяжливим завданням для активістів(-ок), ніж збереження цілих споруд, які важче відреставрувати виключно за рахунок коштів, зібраних громадськістю.

«Ця програма успішна, бо ця сума, яку необхідно вкласти, виявилась підйомною за рахунок того, що в будинку живе багато людей» (Респондент № 4, м. Львів).

Також напрями діяльності активістів(-ок) пам'яткоохоронного руху можна класифікувати за територіальним масштабуванням. Різні активістські групи, які займаються захистом культурної спадщини, націлені на різні територіальні рівні, через що може відрізнитися їхня організаційна діяльність, мета, перешкоди та тактики. Тому, систематизуючи досвід і характер ініціатив респондентів(-ок), можна виділити такі територіальні масштаби: локальний, місцевий, регіональний.

1. *Локальний масштаб* – ініціативи займаються виключно локальними історичними об'єктами на невеликій території. Це може бути конкретна споруда чи інший архітектурний елемент, двір чи вулиця. Активіст(к)и вказували, що обирали такі масштаби діяльності, адже вони безпосередньо прив'язані до цих історичних місць і перебувають у щоденній взаємодії

з ними. Діяльність активістів(-ок) у таких масштабах передбачає захист історичних об'єктів через самостійне відновлення пам'яток та їх подальше підтримання власниками цих об'єктів.

«Мешканці як власники будинків та прибудинкових територій також є відповідальними за стан. Тому метою була активізація розуміння, що вони відповідальні за цей простір» (Респондент № 9, м. Івано-Франківськ).

2. *Місцевий масштаб* – активіст(к)и діють у межах свого міста. Такі групи можуть займатися захистом «історичних районів» – території, де сконцентровано найбільше пам'яток, проте також можуть захищати і історичні пам'ятки, розташовані поза межами таких районів.

3. *Регіональний масштаб* – активіст(к)и займаються не лише питаннями збереження історичних пам'яток у своєму місті, але й захищають спадщину в інших адміністративних пунктах або за їхніми околицями, але в межах свого адміністративного регіону. Опитувані активіст(к)и, які належать до цієї категорії, були представниками громадських організацій, що дає підстави припускати, що діяльність у цьому територіальному масштабі вже вимагає набуття інституційних форм. Зокрема, активіст(к)и, описуючи досвід збереження пам'яток, розташованих за межами їхнього міста, вказували на те, що до них звертались як до експертів, тобто мова йде про набуття інституційних знань, які допомагають діяти активіст(к)ам більш результативно.

Цілком імовірно, що пам'яткоохоронні організації можуть існувати і в межах (між)національного масштабу², проте, найімовірніше, вони будуть вимушені існувати виключно в інституціолізованому вигляді, адже широка географічна представленість ініціативи вимагає наявності комплексних координаційних механізмів та накопичення організаційних ресурсів.

Нарешті, на основі розглянутих категоризацій можна виокремити зазначені респондент(к)ами активності їхніх ініціатив. Напрями діяльності можна також класифікувати залежно від характеру активності. Варто зазначити, що в межах ініціативи активіст(к)и можуть вдаватися як лише до однієї активності, так і комбінувати їх незалежно від типів. Також вказані активності можуть бути впроваджені на різних рівнях територіального масштабування, фокусу діяльності активістів(-ок) та вибраної стратегії впливу.

² Потуги створити міжнародну мережу адвокати є, але Україна в ній слабо представлена (див. <http://socialistmodernism.com/>)

Таблиця 1. Активності активістів(-ок) за збереження історичних пам'яток

Тип активності	Види діяльності
Культурно-мистецька	Проведення екскурсій історичними частинами міста або врятованими історичними пам'ятками; Проведення мистецького міського фестивалю; Оцифрування історичної спадщини; Створення власної продукції; Створення альтернативних архітектурно-планувальних проєктів
Робота з громадськістю	Реалізація проєктів із залученням волонтерів; Читання лекцій; Збір коштів на потреби відновлення історичних об'єктів; Збір підписів до пам'яткоохоронних петицій
Медійно-просвітницька	Читання лекцій; Створення та ведення власних медійних майданчиків (блоги, онлайн-групи, телепроєкти)
Політична	Написання звернень у КМДА; Написання депутатських запитів; Створення пам'яткоохоронних петицій; Проведення протестів, акцій, пікетів
Інше	Фізичний захист історичної пам'ятки

Мета та цінності руху

В основі будь-якого міського соціального руху лежить низка цілей, які учасники прагнуть досягти в межах своєї діяльності. Для пам'яткоохоронного руху також є перелік цілей, які можуть бути явними та висловлюються публічно або прихованими та розкриваються імпліцитно. Цілі активістських груп можуть відрізнитися відповідно до обраної стратегії впливу – знизу-вгору або згори-вниз, мати територіальні і контекстні відмінності та формулюватися залежно від того, чи активіст(к)и представляють низову ініціативу чи громадську організацію. Утім, існують певні спільні риси, які об'єднують прагнення активістів(-ок) незалежно від їхнього міста чи ініціативи діяти на захист історичних пам'яток. Спільність цих рис можна описати наявністю *стратегічної мети* для міського руху за збереження історичних пам'яток, тобто довгострокової та глобальної мети, досягнення якої означатиме перемогу та зникнення міського руху як такого. Ця мета може звучати так: активіст(к)и міського руху за збереження історичних пам'яток прагнуть якісного збереження автентичного вигляду історичної спадщини за рахунок 1) сприяння появі та розвитку міських і національних програм із захисту історичної спадщини, 2) формування суспільного запиту збереження історичних пам'яток, 3) формування відчуття відповідальності у місцевих жителів за міський простір, у якому вони проживають.

1. Сприяння появі та розвитку міських і національних програм із захисту історичної спадщини

Активіст(к)и прагнуть розроблення таких містопланувальних нормативних документів, які б на стратегічному рівні враховували думку активістів(-ок) та захищали міські історичні пам'ятки.

2. Формування суспільного запиту збереження історичних пам'яток

Активіст(к)и руху прагнуть сформуванню широке коло підтримки місцевих жителів, які б схвалювали дії активістів(-ок) та стали пасивними союзниками руху.

«Діяльність будь-якої громадської пам'яткоохоронної організації оцінюється не в кількості відреставрованих пам'яток і не в сумі зібраних грошей, а в кількості людей, яких вдалося переконати, що це робити треба» (Респондент № 10, м. Львів).

3. Формування відчуття відповідальності у місцевих жителів за міський простір, у якому вони проживають

Окрім формування громадської думки щодо важливості та необхідності збереження історичних об'єктів, активіст(к)и також прагнуть сформувати відчуття відповідальності у жителів історичних будинків за стан історичного середовища, з яким вони взаємодіють, та заохочувати їх власними силами захищати історичні пам'ятки.

«Мешканці як власники будинків та прибудинкових територій також є відповідальними за стан. Тому метою була активізація розуміння, що вони відповідальні за цей простір» (Респондент № 9, м. Івано-Франківськ).

Проте, окрім стратегічної мети, руху за збереження історичних пам'яток також притаманна підтримка чи заперечення певних тверджень – *принципів*, тобто положень, важливих для учасників руху. Окреслимо основні такі *принципи*.

1) Збереження інтегрованого середовища замість точково збережених об'єктів – для активістів(-ок) більш бажаною є ситуація, коли зберігається інтегроване історичне середовище у місті, аніж окремо взята історична пам'ятка, адже складником мотивації зберегти історичні об'єкти є також прагнення перебувати в історичному просторі.

«Зруйнували історичне середовище, а одну будівлю взяли і відреставрували, пофарбували, але тканина міста вже розірвана. Ну, ця пам'ятка взагалі там загубилася» (Респондент № 3, м. Харків).

2) Пріоритизація реставраційних процесів – на протигагу цілому комплексу відновлювальних заходів історичних пам'яток – реконструкції, реплікації, ревіталізації, консервації, відновленню та адаптивному повторному використанню, – активіст(к)и віддають перевагу саме реставрації історичного об'єкта, якщо він потребує відновлення. Схвалення саме цієї процедури пояснюється тим, що реставрація забезпечує максимально оригінальне відтворення історичної пам'ятки.

3) Знесення історичної пам'ятки як найгірший сценарій – активіст(к)и прагнуть якісного та автентичного збереження історичних пам'яток, тому повне знесення будинку чи малої архітектурної форми сприймається як найгірший сценарій. Проте інші варіанти руйнування історичного об'єкта (як-от надбудування)

вважаються більш прийнятними, адже в такому разі все ще зберігається цілісність об'єкта та залишається видимою його цінність (*«Надбудували – погано, але гірше – знести»*).

Формулювання мети руху також вказує на те, як активіст(к)и бачать себе та рух у загальних пам'яткоохоронних процесах, де беруть участь усі зацікавлені сторони. Одна респондентка зазначила, що не ставить за мету систематичне збереження історичних пам'яток, адже цей обов'язок належить державним інституціям. Ці слова можуть вказувати на ризик *кооптації* руху, коли інституціоналізовані організації починають виконувати обов'язки державних інституцій через їхню неспроможність або незацікавленість у пам'яткоохоронній діяльності.

«Я не ставлю собі за мету систематично займатися цими проблемами. Бо для мене – система йде від міської адміністрації. Громадський сектор може вказувати, на що треба звернути увагу, підсилювати, але не займатися системою, бо це не його завдання» (Респондент № 9, м. Івано-Франківськ).

Нарешті, потрібно зазначити, що респондент(к)и переважно вказували, що не вірять у свій успіх та цілковите досягнення поставлених завдань через безперервне оновлення міського простору та наявність неунікних перешкод. Це змушує активістів(-ок) іти на поступки в пам'яткоохоронних процесах та сумніватися в успіху.

«Наша мета – щоб ці об'єкти зберігались. Навіть якщо з краплею дьогтю, то хай зберігаться».

Перешкоди руху

Будь-який суспільний рух у своїй діяльності зіштовхується з низкою перешкод, які заважатимуть досягти поставленої стратегічної мети та операційних цілей. Ці перешкоди можуть мати різний вплив на активістів(-ок) та проявлятися

Таблиця 2. Перешкоди руху за збереження історичних пам'яток

Внутрішні перешкоди	Зовнішні перешкоди
Обмеженість особистого часового ресурсу	Викривлена медійна репрезентація активістів(-ок)
Емоційне вигорання	Ускладнений доступ до інформації про історичні пам'ятки
Переслідування активістів(-ок)	Ускладнена взаємодія з міською владою
Нестача фінансових ресурсів на підтримку організаційної спроможності	Недосконала законодавча база та правова неспроможність чинних законів
Відсутність статусу експертності та формальної кваліфікації	Відсутність охоронного статусу частини історичних пам'яток
	Низький рівень кваліфікації осіб, відповідальних за реставрацію

в різних ситуаціях, проте бути помітними для самої активістської спільноти. У межах цієї роботи перешкоди були поділені на два типи: *внутрішні* та *зовнішні*. Внутрішні є складнощами, що заважають окремим особам або активістській спільноті загалом ефективно діяти. Зовнішні ж стосуються незалежних від активістів(-ок) обставин, що так чи інакше перешкоджають їм діяти на захист історичних пам'яток. Перешкоди для активістів(-ок) руху за збереження історичних пам'яток узагальнено в табл. 2.

Внутрішні перешкоди охоплюють як особистісні перешкоди активістів(-ок), так і організаційні труднощі низових ініціатив чи інституційних груп. Показово, що активіст(к)и неохоче обговорювали внутрішні труднощі активізму або оцінювали їх як такі, що не є значущими. Розглянемо їх докладніше.

Обмеженість особистого часового ресурсу

Ця перешкода є актуальною для тих, хто поєднує активізм з іншою професійною діяльністю, яка не передбачає захисту історичних пам'яток. Представники(-ці) низових ініціатив та громадських організацій, які існують без фінансування, вимушені приділяти вільний від основної професійної зайнятості час на збереження історичних пам'яток. За таких умов і з огляду на наявність інших життєвих сфер (як-от сім'я, навчання та ін.) часового ресурсу може забракнути для повноцінного залучення в пам'яткоохоронні громадські процеси.

Активістське вигорання

Активна залученість у перебіг справ чи загальне тривале перебування в пам'яткоохоронному активізмі може призводити до стану емоційного вигорання, коли особа відчуває брак сил на громадську діяльність та зневіру в сенсі своєї активності. Вигорання з'являється тоді, коли особа спостерігає, як її зусилля чи зусилля всієї групи не мають видимого впливу на захист об'єкта чи всієї ситуації зі збереженням пам'яток. Емоційне вигорання може призводити до того, що окремі особи можуть повністю припинити діяльність, оскільки переконані, що умови діяльності активістів(-ок) з урахуванням зовнішніх перешкод не можуть приносити бажаних результатів.

«В мене такий вигорівший стан. Здавалось би, було зроблено надзусилля, ось уже успіх... ось і підтримка суспільства, підтримка влади, підтримка туристів. Нічого не сталося» (Респондент № 5, м. Київ).

Переслідування активістів(-ок)

Йдеться про ситуації, в яких активіст(к)и стають жертвами замовлених судових позовів,

заякування чи фізичного насилля з боку опонентів руху. Через такі випадки створюються ситуації, коли активіст(к)ам стає важче вести свою діяльність та публічно заявляти про свою позицію через страх та ризик стати жертвою переслідування.

Нестача фінансових ресурсів на підтримку організаційної спроможності

Низові ініціативи та громадські організації, які існують без фінансування, відчувають складнощі в реалізації проєктів, що значно звужує перелік активностей, які вони можуть впроваджувати. Відсутність інституційних знань щодо залучення коштів на діяльність неприбуткових організацій також є складником цієї перешкоди, адже за таких умов активістські групи, які мають у своєму складі фандрейзерів чи суміжних спеціалістів, мають значні переваги над тими, хто не володіє знаннями щодо залучення коштів. Окрім цього, навіть ті організації, які існують за рахунок грантових надходжень чи інших джерел фінансування, вказують на складність утримувати діяльність організації, не порушуючи при цьому законодавства, через надмірну бюрократичність податкової системи.

Відсутність статусу експерта та кваліфікації

Ця перешкода стосується тих активістів(-ок), які не належать до експертного середовища, а отже не мають професійної кваліфікації. Перешкода має вияв у неможливості втілити в життя проєкти чи дії, які вимагають професійних знань; у применшенні значущості публічних заяв активістів(-ок) та їхньої позиції загалом іншими сторонами, які наголошують, що такі активіст(к)и не мають статусу експерта й тому їхня думка не варта уваги.

«Проблема активістів в том, что они могут сделать тысячу репостов, но не готовы сделать документацию... тратит свое время на работу никому не хочется и нет компетентности» (Респондент № 2, м. Київ).

Що стосується зовнішніх перешкод, то загалом активіст(к)и менше їх зазначали у відповідях на запитання, проте їх можна було простежувати під час розмови. Здебільшого це інституційні перешкоди.

Викривлена медійна репрезентація активістів(-ок)

Існує низка видань, які можуть у негативному світлі показувати дії та позиції активістів(-ок) через відтворення образу активістів(-ок) як корумпованої спільноти. Це викривлює уявлення

інших зацікавлених сторін про активістів(-ок), що, своєю чергою, зменшує значущість позиції активістів(-ок).

«Продажні медіа опублікували статтю, мовляв, подивіться на цих активістів під тарілкою. А там стоять по 200 грн активісти, божжі такі. Ми почали сміятися, настільки ми такі вже стали, що вони намагаються нагнати на нас якусь чорнуху... Але ми зробили публічну заяву, що нікого з наших не було, і ми відмежувалися від цього незрозумілого двіжу алкоголіків з плакатами» (Респондент № 5, м. Київ).

Ускладнений доступ до інформації про історичні пам'ятки

Ця перешкода є особливо актуальною для активістів(-ок) із прифронтових міст України. Активіст(к)и, які займаються оцифруванням історичної спадщини в цих містах, відчують складнощі в доступі до історичних архівів та іншої інформації, адже вони залишились по той бік лінії розмежування. Також постійна загроза активізації воєнних дій ускладнює загалом ситуацію захисту історичних пам'яток у цих містах.

«Це постійна загроза. Єдиний вихід – їх оцифрувати. Тому ми і робимо, і документально зберігаємо цю пам'ять. І ще одна проблема, яка актуальна для всіх прифронтових громад, – це те, що ключовий корпус документів – архіви, метрики, фотографії – це все залишилось на тій території» (Респондент № 7, м. Маріуполь).

Ускладнена взаємодія з міською владою

Публічне ігнорування закликів збереження історичних пам'яток та тісні зв'язки міської влади з представниками великого бізнесу створюють умови, за яких активіст(к)и не можуть взаємодіяти з владою або ця взаємодія є слабкою та неефективною.

Недосконала законодавча база та правова неспроможність чинних законів

Відсутність нормативно-правових рішень, які б регулювали на міському рівні правила поводження з історичними пам'ятками та історичним середовищем у місті загалом створюють умови, за яких активіст(к)и не мають змоги повноцінно відстоювати бажаний міський простір. Окрім цього, навіть чинний Закон «Про охорону культурної спадщини» (Закон України № 1805-III, 2000) неспроможний захистити історичні пам'ятки, що мають охоронний статус, оскільки містить прогалини, які дають змогу опонентам

руху руйнувати історичні об'єкти (Національний інститут стратегічних досліджень, 2019).

«В принципі, в нас ні законодавство, ні органи самоврядування не працюють, які мають опікуватися державною спадщиною. Все це є на папері... В нас є багато законів, кажуть, що багато хороших законів, але вони не хочуть працювати» (Респондент № 3, м. Харків).

Відсутність охоронного статусу частини історичних пам'яток

Незважаючи на загальну недосконалість пам'яткоохоронного законодавства, окремою перешкодою для активістів(-ок) може бути ситуація, коли історична пам'ятка взагалі не захищена законом та не визнається державою чи містом як цінна, проте є важливою для активістів(-ок) та громадськості. За таких умов захист історичного об'єкта в правовому полі стає ще більш ускладненим. Особливо це стосується активістських груп, що займаються захистом малих архітектурних форм, які на сьогодні повністю позбавлені охоронного статусу.

«Якщо ми перейдемо на юридичну сторону, ми виявимо, що юридично вони не мають ніякого статусу, це малі архітектурні форми, які можуть мати якусь художню цінність, але бути не захищеними законом» (Респондент № 2, м. Київ).

Низький рівень кваліфікації осіб, відповідальних за реставрацію

Зрештою, перешкодою для активістів(-ок) може бути й недостатня кількість експертів із захисту культурної спадщини, адже бувають випадки, коли до відновлювальних заходів історичних пам'яток залучають осіб із низькою кваліфікацією або організації, які не мають релевантного досвіду. Це призводить до того, що навіть ті історичні пам'ятки, які міська влада, держава чи активіст(к)и змогли захистити, все одно ризикують втратити свою автентичність через неспроможність некваліфікованих експертів забезпечити якісні відновлювальні заходи, які б зберегли історичний об'єкт в оригінальному вигляді.

«І ми зараз маємо кількох дуже яскравих, дуже фахових спеціалістів, але їх є півтора десятка на Львів. А в Україні треба сотні. Відповідно, там, де треба зараз виконувати кваліфіковані роботи, до виконання будуть залучати нефахівців» (Респондент № 10, м. Львів).

Говорячи про перешкоди для активістів(-ок) руху за збереження історичних пам'яток, респондент(к)и переважно не вказували, як саме вони борються з цими викликами, або взагалі висловлювали свою зневіру в тому, що їх можна подолати. Імовірно, це пов'язано з тим, що ці перешкоди є інституційними викликами, які не можна повністю подолати виключно зусиллями активістських груп. Певно, що пошук способів боротьби із внутрішніми та зовнішніми викликами для рухів за збереження історичних пам'яток потребує подальших досліджень.

Висновки

Діяльність активістів(-ок) міського руху за збереження історичних пам'яток має суттєвий вплив на пам'яткоохоронні процеси у своїх містах. За час своєї діяльності активіст(к)и досягнули конкретних перемог та посприяли зміні громадської думки щодо значення історичних пам'яток у місті. Зокрема, успіх діяльності проявляється у збільшенні кількості історичних пам'яток, які вдалося вберегти від руйнування чи занепаду, у появі та збільшенні пасивних союзників руху та в тіснішій співпраці із засобами масової інформації, які висвітлюють діяльність активістів(-ок) та ситуацію з історичними пам'ятками загалом. Утім, активіст(к)и мають і невдачі – зокрема, коли не вдалося захистити історичний об'єкт або переконати частину громадськості у важливості збереження історичного середовища.

На підставі зібраного емпіричного матеріалу активістів(-ок) пам'яткоохоронного руху в Україні можна класифікувати за декількома критеріями. По-перше, відрізнитися може стратегія впливу активістів(-ок): згори-вниз або знизу-вгору. По-друге, за типом історичних пам'яток, які активістські групи прагнуть захистити: класичну архітектуру, модерну (радянську) або малі архітектурні форми. По-третє, активіст(к)и можуть діяти в різних територіальних масштабах – у локальному, місцевому та регіональному. Зрештою, активіст(к)и пам'яткоохоронного руху можуть вибирати різні активності в межах своєї діяльності: культурно-мистецькі, політичні, медійно-просвітницькі, роботу з громадою та ін.

Стратегічною метою активістів(-ок) українського пам'яткоохоронного руху є максимально можливе якісне збереження історичного середовища у містах України, яке має досягатися через

сприяння удосконаленню нормативно-правової бази та роботу з громадськістю шляхом формування громадської думки про важливість збереження історичного середовища та збільшення відчуття відповідальності у місцевих мешканців за стан історичних об'єктів, у яких вони проживають. Принципами на шляху до мети є пріоритет реставрації перед іншими відновлювальними заходами, надання переваги системному збереженню історичних об'єктів усупереч точковому, а також прийняття часткового руйнування історичних об'єктів на противагу повному знищенню. Утім, активіст(к)и можуть зіштовхуватися з низкою перешкод, які можна поділити на зовнішні (структурні та контекстні складнощі, які здебільшого не залежать від активістів(-ок)) та внутрішні (індивідуальні та групові виклики, пов'язані з браком часу, ресурсів та інституційних знань).

Загалом для пам'яткоохоронного руху характерна фрагментація, реактивність, пришвидшена інституціоналізація низових ініціатив та кооптація. Представники пам'яткоохоронного руху рефлексують над своєю роллю в загальних процесах збереження історичної спадщини і представляють себе як голос громадськості. Зважаючи на співвідношення перемог і невдач, а також на наявність перешкод та характер взаємодії з іншими сторонами, активіст(к)и руху визнають свою впливовість. Вона може досягатися через створення публічного резонансу, наявність широкої бази підтримки пасивних союзників, наявність інституційного досвіду в активізмі, а також через злагоджену внутрішню організаційну діяльність. Утім, активіст(к)и висловлюють зневіру в досягненні стратегічної мети. Тому, незважаючи на ефективність та впливовість пам'яткоохоронних рухів, у цих умовах вони нездатні самостійно зберегти історичне середовище в містах.

Ця тема має потенціал для подальшого дослідження. Наступні етапи збору інформації методом напівструктурованого інтерв'ю можуть краще враховувати відбір респондентів(-ок) залежно від розміру міста, в якому вони проживають, та рівномірніше представляти активістів(-ок) з менших міст України. Також можна застосувати інші методи аналізу та збору інформації, зокрема метод контент-аналізу публічних висловлювань активістів(-ок) та інших зацікавлених сторін пам'яткоохоронного процесу.

Список використаної літератури

- Богдан, О. (2015). Як з'ясувати те, що нам потрібно знати? У О. Богдан, *Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження* (В. Паніотто, консультант-рецензент) (с. 73–113). Київ: Дух і Літера. https://www.sii.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/Bogdan_SocResearch.pdf
- Булаш, В. (2020, 30 вересня). Біда з архітектурою: чому від старого Києва за десятиліття майже нічого не лишилося. *khreschatyk.news*. <https://khreschatyk.news/bida-z-arhitekturoyu-chomu-vid-starogo-kyueva-za-desyatylittya-majzhe-nichogo-ne-lyshytsya/>
- Вечерський, В. (2020). Малі архітектурні форми. *Велика українська енциклопедія*. <http://surl.li/ltlny>
- Демократичні ініціативи. (2013, 11 липня). Чому Гостинний двір не став «українським Гезі». *dif.org.ua*. <https://dif.org.ua/article/chomu-gostinniy-dvir-ne-stav-ukrainskim-gezi>
- Закон України № 1805-III. (2000). Про охорону культурної спадщини. *zakon.rada.gov.ua*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
- Історична правда. (2017, 13 березня). Харківські активісти створюють карту старовинних мастиків міста. *www.istpravda.com.ua*. <https://www.istpravda.com.ua/short/2017/03/13/149611/>
- Національний інститут стратегічних досліджень. (2019). *Інституційні та правові проблеми збереження культурної спадщини*. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravovi-problemi-zberezheniya-kulturnoi>
- Рейтинг. (2020, 15 вересня). Моніторинг місцевих виборів 2020: Київ. http://ratinggroup.ua/research/regions/monitoring_mestnyh_vyborov_2020_kiev.html
- Сарапіна, Є. (2013a). Вернакулярний Київ: місто мого уявного. У *Місто й оновлення. Урбаністичні студії* (с. 51–61). Київ: ФОП Москаленко О. М.
- Сарапіна, Є. (2013b). Історичні містечка України: модули взаємодії з минулим. У *Місто й оновлення. Урбаністичні студії* (с. 39–51). Київ: ФОП Москаленко О. М.
- Barthel, D. (1989). Historic preservation: A comparative analyses. *Sociological Forum*, 4(1), 87–105. <https://doi.org/10.1007/bf01112618>
- Barthel, D. (1996). Getting in touch with history: The role of historic preservation in shaping collective memories. *Qualitative Sociology*, 19(3), 345–364. <https://doi.org/10.1007/bf02393276>
- Bohdan, O. (2015). Yak ziasuvaty te, shcho nam potribno znaty [How to find out what we need to know]. In O. Bohdan, *Shcho varto znaty pro sotsiologhiu ta sotsialni doslidzhennia* [What you need to know about sociology and social research] (V. Paniotto, Consultant and Reviewer) (pp. 73–113). Kyiv: Dukh i Litera. https://www.sii.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/Bogdan_SocResearch.pdf [in Ukrainian].
- Bulash, V. (2020, September 30). Bida z arkhitekturoiu: chomu vid staroho Kyieva za desyatylittia maizhe nichoho ne lyshytsia [The problem with architecture: why almost nothing will be lost from old Kyiv in a decade]. *khreschatyk.news*. <https://khreschatyk.news/bida-z-arhitekturoyu-chomu-vid-starogo-kyueva-za-desyatylittya-majzhe-nichogo-ne-lyshytsya/> [in Ukrainian].
- Castells, M. (1983). The transformation of city, culture and politics by the citizen movement. In *The city and the Grassroots* (pp. 258–264). Edward Arnold Ltd.
- Domaradzka, A. (2018). Urban Social Movements and the Right to the City: An Introduction to the Special Issue on Urban Mobilization. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 29, 607–620. <https://doi.org/10.1007/s11266-018-0030-y>
- Habermas, J. (1981). New Social Movements. *Telos*, 1981(49), 33–37. <https://doi.org/10.3817/0981049033>
- Barthel, D. (1996). Getting in touch with history: The role of historic preservation in shaping collective memories. *Qualitative Sociology*, 19(3), 345–364. <https://doi.org/10.1007/bf02393276>
- Castells, M. (1983). The transformation of city, culture and politics by the citizen movement. In *The city and the Grassroots* (pp. 258–264). Edward Arnold Ltd.
- Domaradzka, A. (2018). Urban Social Movements and the Right to the City: An Introduction to the Special Issue on Urban Mobilization. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 29, 607–620. <https://doi.org/10.1007/s11266-018-0030-y>
- Habermas, J. (1981). New Social Movements. *Telos*, 1981(49), 33–37. <https://doi.org/10.3817/0981049033>
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. University of Georgia Press.
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. University of Georgia Press.
- Mayer, M. (2013). First world urban activism. *City*, 17(1), 5–19. <https://doi.org/10.1080/13604813.2013.757417>
- Milligan, M. J. (2007). Buildings as History: The Place of Collective Memory in the Study of Historic Preservation. *Symbolic Interaction*, 30(1), 105–123. <https://doi.org/10.1525/si.2007.30.1.105>
- Pichardo, N. A. (1997). New Social Movements: A Critical Review. *Annual Review of Sociology*, 23(1), 411–430. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.23.1.411>
- Pickvance, C. (1985). The Rise and Fall of Urban Movements and the Role of Comparative Analysts. *Environment and Planning D: Society and Space*, 3(1), 31–53. <https://doi.org/10.1068/d030031>
- Pruitt, H. (2007). Urban movements. In G. Ritzer (Ed.), *Blackwell Encyclopedia of Sociology* (pp. 5515–5519). Malden: Blackwell.
- Ripp, M., & Rodwell, D. (2016). The governance of urban heritage. *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7(1), 81–108. <https://doi.org/10.1080/17567505.2016.1142699>
- Tunbridge, J. E. (1984). Whose heritage to conserve? Cross-cultural reflections on political dominance and urban heritage conservation. *The Canadian Geographer/Le Géographe Canadien*, 28(2), 171–180. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1984.tb00783.x>
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. University of Georgia Press.
- Istorychna Pravda. (2017, March 13). Kharkivski aktyvisty stvoriat kartu starovynnykh maietkiv mesta [Kharkiv activists will create a map of the city's ancient estates]. *www.istpravda.com.ua*. <https://www.istpravda.com.ua/short/2017/03/13/149611/> [in Ukrainian].
- Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. (2013, July 11). Chomu Hostynnyi dvir ne stav “ukrainskym Hezi” [Why the Guest House did not become “Ukrainian Hazy”]. *dif.org.ua*. <https://dif.org.ua/article/chomu-gostinniy-dvir-ne-stav-ukrainskim-gezi> [in Ukrainian].
- Law of Ukraine No. 1805-III. (2000). On the protection of cultural heritage. *zakon.rada.gov.ua*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> [in Ukrainian].
- Mayer, M. (2013). First world urban activism. *City*, 17(1), 5–19. <https://doi.org/10.1080/13604813.2013.757417>
- Milligan, M. J. (2007). Buildings as History: The Place of Collective Memory in the Study of Historic Preservation. *Symbolic Interaction*, 30(1), 105–123. <https://doi.org/10.1525/si.2007.30.1.105>
- National Institute for Strategic Studies. (2019). *Instytutsiini ta pravovi problemy zberezheniya kulturnoi spadshchyny* [Institutional and legal problems of cultural heritage preservation]. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravovi-problemi-zberezheniya-kulturnoi> [in Ukrainian].
- Pichardo, N. A. (1997). New Social Movements: A Critical Review. *Annual Review of Sociology*, 23(1), 411–430. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.23.1.411>

- Pickvance, C. (1985). The Rise and Fall of Urban Movements and the Role of Comparative Analysts. *Environment and Planning D: Society and Space*, 3(1), 31–53. <https://doi.org/10.1068/d030031>
- Pruijt, H. (2007). Urban movements. In G. Ritzer (Ed.), *Blackwell Encyclopedia of Sociology* (pp. 5515–5519). Malden: Blackwell.
- Reitynh [Rating]. (2020, September 15). Monitorynh mistsevykh vyboriv 2020 [Monitoring of 2020 local elections]: Kyiv. http://ratinggroup.ua/research/regions/monitoring_mestnyh_vyborov_2020_kiev.html [in Ukrainian].
- Ripp, M., & Rodwell, D. (2016). The governance of urban heritage. *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7(1), 81–108. <https://doi.org/10.1080/17567505.2016.1142699>
- Sarapina, Ye. (2013a). Vernakuliarnyi Kyiv: misto moho uiavnoho [Vernacular Kyiv: the city of my imaginary]. In *Misto y onovlennia*. *Urbanistychni studii* [City and renewal. Urban studies] (pp. 51–61). Kyiv: FOP Moskalenko O. M. [in Ukrainian].
- Sarapina, Ye. (2013b). Istorychni mistechka Ukrainy: modusy vzaiemodii z mynulym [Historical towns of Ukraine: modes of interaction with the past]. In *Misto y onovlennia*. *Urbanistychni studii* [City and renewal. Urban studies] (pp. 39–51). Kyiv: FOP Moskalenko O. M. [in Ukrainian].
- Tunbridge, J. E. (1984). Whose heritage to conserve? Cross-cultural reflections on political dominance and urban heritage conservation. *The Canadian Geographer/Le Géographe Canadien*, 28(2), 171–180. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1984.tb00783.x>
- Vecherskyi, V. (2020). Mali arkhitekturni formy [Small architectural forms]. *Velyka ukrainska entsyklopediia* [Great Ukrainian encyclopedia]. <http://surl.li/tltny> [in Ukrainian].

L. Fedorova, A. Ryabchuk

GOALS, OBSTACLES AND FOCUS OF HERITAGE PRESERVATION ACTIVISTS IN UKRAINIAN CITIES

Preservation of historic heritage is a prevalent question in urban social movements in Ukraine. This article focuses on heritage preservation activists' experiences, including both movements to preserve specific historic sites and monuments, and movements against destruction of the historic environment more generally. We begin by conceptualizing key concepts of heritage preservation movement and offering a background of heritage preservation in a post-soviet setting. This overview is followed by a summary of research findings based on eleven semi-structured interviews with heritage protection activists in major Ukrainian cities. Their activity can be classified firstly based on the strategy of impact (top-down or bottom-up); secondly, on the type of historic monuments that they want to preserve (classical architecture, modern (Soviet) architecture and small architectural forms); thirdly, on the territorial scale of their activity (local, municipal or regional); and finally, on their activities (cultural and artistic, political, media and awareness-raising, community-building, etc.).

Challenges, identified by activists in their work, were classified as external (related to structural and contextual difficulties), and internal (individual challenges and group dynamics, related to lack of time, resources and institutional knowledge). More generally, the heritage preservation movement in Ukraine is identified by activists as fragmented, reactive, and marked by high institutionalization of grassroots activities and their cooptation. Activists are reflexive of their role in historic preservation and present themselves as the voice of the general public. They identify their impact as creating public resonance, a wide network of passive allies, institutional (as well as internal management) experience for activist initiatives. At the same time, however, they have little faith in the possibility of achieving broader strategic goals. Thus, despite their impact and efficiency in defending specific historic sites, activists are unable to preserve historic heritage in Ukrainian cities on their own. Potential future research includes conducting interviews not only with activists of large cities, but also of smaller towns, as well as using a multi-method approach and supplementing interviews with content-analysis of activists' public statements, as well as taking into consideration the voices of other interested agents in the heritage preservation movement.

Keywords: city, post-soviet space, social movement, activism, heritage preservation.

Матеріал надійшов 19.06.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)